

Fyra länkar till frågan om EU:s legitimitet

Inledning

Länge var det europeiska samarbetet ett renodlat elitprojekt. Med en begränsad agenda härskade ett teknokratiskt förhållningssätt. Allteftersom samarbetet intensifierats och kommit att omfatta allt fler frågor har en politisering ägt rum. Med Enhetsakten och Maastrichtfördraget började på allvar en utveckling mot en europeisk politik som alltmer liknar den vi känner från nationell nivå – en strid mellan vänster och höger som verkar politiskt mobiliserande. (Hooghe & Marks 1998)

Med ett större politiskt intresse för Europafrågor har frågan om EU:s legitimitet ställts på sin spets. De nationella folkomröstningar som följde på Maastrichtfördraget skakade Europasamarbetet i grunden. Efter det danska folkets nej, ett knappt franskt ja och flera oväntat jämna valresultat restes frågetecken kring samarbetsprojektets framtid.

Sverige hamnade som nytt medlemsland i efterdyningarna av denna kris. Frågan som ställdes efter inträdet var densamma som i andra länder: Hur kan Europasamarbetet och EU:s fortsatta utveckling försvaras, när det samtidigt är så kritiserat och inte har det breda folkliga stöd som kanske skulle behövas? Inte sedan den marxistiska analysen på 1960- och 1970-talet underkände den västeuropeiska demokratin har legitimiteten i dessa länders rådande styrelseskick varit så ifrågasatt. I samband med regeringsförhandlingarna i Amsterdam kom därför legitimitetsfrågan i vid mening att vara dominerande, när centrala problem som öppenheten, Europa-parlamentets ställning och omröstningsregler diskuterades. Trots flera framsteg i det slutgiltiga fördraget anses i allmänhet att EU:s legitimitet fortfarande vilar på bräcklig grund.

”Det beror på hur man ser det.” Denna slitna paragraf hämtad från perspektivismens lära är ibland en alldeles nödvändig utgångspunkt. En framställning om EU:s legitimitet skulle förstås kunna ta sikte på ett normativt ställningstagan-

de, där legitimitetsbegreppet ges en bestämd innebörd och det sedan hävdas att den europeiska unionen är legitim alternativt illegitim. Detta är dock inte uppgiften här. Den genomgång av olika sätt att se på EU:s legitimitetsproblem som ska göras syftar till att visa på *en felande länk*. Uppgiften är inte att hävda att just denna länk är den stora sanningen i frågan om hur EU kan rättfärdigas, bara att lyfta fram ett ytterligare perspektiv.

I de närmast följande avsnitten behandlas tre länkar¹ (för att anknyta till den metafor som används) till frågan om EU:s legitimitet, som står för tre grundläggande synsätt i fråga om vad legitimitet är och hur EU därmed kan betraktas – *juridisk, demokratisk och sociologisk legitimitet*. I dessa avsnitts tillämplande delar förs resonemangen i huvudsak med Sverige som utgångspunkt. I ett fjärde avsnitt omformuleras perspektiven med en begreppsapparat, som med fyra möjliga positioner ger en mer fullständig karta. Avslutningsvis diskuteras hur demokratin som institution kan utgöra en brygga mellan dessa positioner.

Innan vi sätter igång finns dock anledning att fundera något över varför jag inte istället ansluter mig till de begrepp andra svenska forskare valt att använda när de diskuterat frågan om hur EU och dess institutioner kan legitimeras. ”Precis som med demokratin själv – men också varje annan typ av institution [här syftande på EMU] – finns i huvudsak tre olika argumentationslinjer”, hävdar Hermansson (1996) och hänvisar i sin tur till Gustavsson (1994). Under huvudrubriken ”demokratisk legitimitet” samlas tre möjliga legitimitetsgrunder – *uppkomst, procedur och konsekvenser*.

Dessa begrepp är på intet sätt oförenliga med de kategorier som används i denna framställning. De kan sägas vara olika sätt att säga delvis samma sak – men bara delvis. De av mig föreslagna begreppen, och de inom varje kategori möjliga preciseringar vi ska komma till senare, har fördelen av att vara mer heltäckande. Därtill kommer problem med vad som är vad i uppkomst, procedur och konsekvenser. För att ta ett exempel så kan hänvisning till uppkomst och procedur peka ut samma egentliga legitimitetsgrund, antingen det jag kallar juridisk eller de-

mokratisk legitimitet. På motsvarande sätt riskerar en oprecis hänvisning till konsekvenser grumla vad det egentligen handlar om. Är det rimligt att begränsa konsekvenserna till ekonomiska effekter, eller bör däri också inbegripas juridiska och politiska konsekvenser? Om vi talar om snävt ekonomiska konsekvenser, är det då frågan om redan realiserade eller i framtiden förväntade konsekvenser? Ska dessa vidare värderas utifrån oberoende grundläggande moraliska principer/teorier, eller är allmänhetens gillande det avgörande? Om begrepp skapar fler frågetecken än de rätar ut finns anledning att söka sig till andra begrepp. Där står vi nu.

Juridisk legitimitet

Den första länken består av juridiken. Tanken här är mycket enkel – det som beslutats enligt gällande lagar och regler har därmed legitimitet, eller som det då också ibland kallas, legalitet. Vid osäkerhet om hur det förhåller sig vet den juridiskt skolade svaret. Det borde alltså vara en lätt sak att avgöra frågan om EU:s legitimitet. Redan denna legitimitetsgrund rymmer dock flera komplikationer.

En första komplikation ligger i distinktionen mellan *upphovet* till EU:s politiska makt och dess fortsättningsvisa *utövande* (Beetham 1991:16). I det första fallet gäller frågan om det enskilda medlemslandets inträde i unionen skedde i förenlighet med det nationella regelverket. I Sverige löstes här ett avgörande problem när grundlagens så kallade EG-paragraf modifierades. I denna begränsade mening är alltså svaret på frågan vad Sverige anbelangar, ja – EU har juridisk legitimitet med avseende på hur Sverige blev medlem.

I det andra fallet – maktens utövande – är svaret mer oklart. EU:s oklara konstitutionella grund kan anses inverka menligt på legitimiteten i hur politiken på europeisk nivå utövas och därmed på de beslut som där fattas. En möjlig oklarhet ligger i förhållandet mellan nationell och europeisk rätt. Vilken har företräde vid konflikt?

I Sverige har juridisk expertis uttalat att europeisk rätt har företräde och att det inte längre råder någon tveksamhet om den saken. Här måste

man dock vara försiktig med epitetet. Har den europeiska rätten *direkt* företräde, alltså av egen kraft, eller enbart *indirekt* genom att nationell lagstiftning medger ett sådant företräde? I debatten har en tolkning varit att den nationella rätten och självbestämmandet övergavs i samband med EU-inträdet. Enligt denna syn har den nationella lagstiftningen i de delar den inte överensstämmer med europeisk rätt förpassats till en juridisk ”skräpkammare”, som av tydlighetsskäl kanske bör städas ur. En annan tolkning har varit att övrig nationell lagstiftning må vara underordnad europeisk rätt, men just genom att anslutningslagen är formulerad som vanlig lag, underordnad en grundlag som fortfarande proklamerar att riksdagen stiftar lag och att det svenska folket är suveränt, så har den nationella rätten *ytterst* företräde. (Gustafsson 1998, Lundström 1998)

Om den första tolkningen (den europeiska rätts direkta företräde) är den rätta, utgör inte det i sig nödvändigtvis något juridiskt legitimitetsproblem. Avgörande är om krav på *förutsebarhet* kan uppfyllas – den juridiska legitimitetens grundbult (Beetham i 1991:65). När rätten är kalkylerbar kan den enskilda individens liv planeras genom rationella förväntningar om andras beteende, sedan må det vara hur som helst i frågan om vilken rätt som är överordnad. Så länge detta är omstritt undergrävs dock EU:s juridiska legitimitet i fråga om förutsebarhet. I detta avseende utgör också den konstitutionella grunden vad gäller olika EU-institutioners inbördes förhållanden ett problem i den mån oklarhet råder.

Här utgör EG-domstolen ett kapitel för sig. Den har genom en relativt fri tolkning av fördragstexterna utvecklats till en integrationsmotor, där domstolens juridiska aktivism är oklart förankrad hos medlemsländerna (Wiklund 1998). Särskilt utmanande är detta för länder som själva saknar ett sådant inslag i den nationella rättstraditionen. Men inte heller här äventyras nödvändigtvis den juridiska legitimiteten, tvärtom. Domstolen tydliggör oklarheter, även om det sker genom en till delar självpåtagen roll som inte bara rättstolkare utan även rättsskapare. När denna ordning väl satt sig och accepterats som den rådande, talar tiden för att EU får en allt större juridisk legitimitet. Fram till dess är svaret

på vår ursprungliga fråga i detta avseende, nja – det är oklart om EU har juridisk legitimitet vad avser hur den politiska makten utövas.

Två typer av förutsebarhetsproblem gör sig alltså påmindra här. Å ena sidan den mer grundläggande frågan om den nationella rättens förhållande till EG-rätten och vilken som har företräde, å andra sidan den osäkerhet som gäller kring EG-domstolens tolkningsarbete då juridiken blir en del i ett sofistikerat politiskt spel. Även om frågan om EG-rättens företräde skulle anses avgjord kvarstår oklarheten i vad denna rätt säger, eftersom domstolens avgöranden inte alltid tycks konsekventa i förhållande till fördragstexternas lydelse och tidigare domstolsutslag. Denna osäkerhet och politiska sprängkraft har till exempel visat sig i en rad fall vad gäller förståelsen av likalöneprincipen i artikel 119 i det ursprungliga Romfördraget (Christensen 1999). För Sverige och andra länder där rättspositivismen historiskt varit dominerande, tillkommer dessutom den extra osäkerhet som består i att en inhemsk rättsfilosofisk tradition så sakteliga överges för en annan.

EG-domstolens roll sätter fingret på juridikens begränsningar som grund för en politisk ordning. Det kan hävdas att värdet av en förutsebar rättsordning ytterst hänger på att den har en sanktion utanför juridiken. Den juridiska legitimiteten skulle enligt detta synsätt inte förmå stå på egna ben. De lagar och regler vars legitimitet ifrågasätts skulle alltså juridiskt kunna rättfärdigas bara så länge andra, överordnade lagar och regler finns att hänvisa till. Vid den yttersta rättsliga grundprincipen uppstår därmed frågan hur den i sin tur ska rättfärdigas.

Demokratisk legitimitet

I den andra länken utgör demokratin grunden för legitimitet. Från detta perspektiv räcker inte en enkel hänvisning till gällande lagar och regler, om inte samtidigt dessa regler har demokratisk sanktion. Juristens svar är relevant bara om det ytterst vilar på principen om folkstyre. En EG-domstol som verkar utanför fördragen är ett tecken på bristande *demokratisk* legitimitet i EU, men problemen har ansetts vidare än så.

I centrum för EU-debatten har länge varit frågan om det demokratiska underskottet. Beroende på vilken betydelse som läggs in i detta begrepp har pekats på olika problem i EU:s befintliga organisation: Europaparlamentets ställning och lågt valdeltagande i Europavalen, ansvarighet och öppenhet i kommission och ministerråd, de nationella parlamentens bristande kontroll av sina regeringars förehavanden, röstningsreglerna (Newman 1996:kap. 7).

Som påpekades inledningsvis kommer några av dessa problem, om än inte helt avhjälpas, så åtminstone bli mindre omfattande i och med Amsterdambefrådraget. Dock kvarstår kritiken om att EU saknar demokratisk legitimitet. Den ordagranna innebörden av demokrati som "folkstyre" ger flera möjligheter till tolkning av problemet. Mest uppenbart kan ordledet "styre" prolematiseras (vilket kritiken oftast skjuter in sig på), men också "folk" rymmer svårigheter.

Om vi börjar med det senare, har det ifrågasatts om demokrati på europeisk nivå är möjlig utan ett motsvarande europeiskt folk. Detta är innebörden i den så kallade *no demos-tesen*, som kan ges lite olika utformning beroende på om tesen säger att ett europeiskt folk ännu inte finns, inte kommer att finnas, eller inte ens är önskvärt (Weiler 1997:255 ff). Så länge den tillhörighet människor i olika medlemsländer uttalar främst är nationell saknas grund för de ömsesidiga rättigheter och skyldigheter som en demokratiskt styrd gemenskap förutsätter, åtminstone i ett EU med socialpolitiska ambitioner. Redan nu kräver den så kallade sammanhållningspolitiken en omfördelning mellan medlemsländerna, men inte av den omfattning som troligen blir fallet med en gemensam valuta och det ekonomiska tryck som då skapas i delar av unionen. Utan en gemenskapskänsla som sträcker sig utanför nationsgränserna kommer en sådan omfördelning bli politiskt omöjlig (Gustavsson 1998:110 f).

Enligt samma logik hävdas att majoritetsprincipen är omöjlig som allmän beslutsregel på europeisk nivå, så länge medlemsländernas medborgare inte utgör ett gemensamt folk. Fram till dess är enhällighet den rimligaste beslutsregeln, vilket försäkrar om en politik i allas intresse, alltså utan större omfördelningar av resurser över nationsgränserna (Majone 1996).

Denna brist i EU:s demokratiska legitimitet är antagligen med tiden övergående. Till den del den politiska identiteten är öppen för konstruktiv påverkan görs medvetna försök av olika parter, hittills oklart med vilken framgång. Talet från EU-kommissionens sida om att skapa ”ett folkets Europa”, som då främst avser uppbyggnaden av någon form av europeisk välfärdsstat, visar ändå på en ambition. Andra exempel är den vikt som sedan länge lagts vid att skapa symboler motsvarande de nationella – flagga och ”unionssång”. Den senare har lanserats i Europacupfotbollens sammanhang med insikt om att idrotten är ytterligare ett instrument för att bygga identiteter.

Denna insikt har också tagit sig uttryck i ett förslag om att garantera alla ”Europamedborgare” (benämningen som används sedan Maastrichtfördraget, något som också ska stärka den europeiska tillhörigheten) att i TV få tillgång till viktiga idrottsarrangemang som OS och VM i större idrotter. Detta omfattande marknadsingrepp, som kräver att dyra redan ingångna avtal rivs upp och parter ersätts, kan i och för sig ses som ett simpelt försök att köpa ”good will”, men en annan tolkning är just den att EU-eliten förstår idrottens identitetsskapande potential liksom vikten av gränsöverskridande kultur- och mediaupplevelser generellt sett.

En annan syn på möjligheten av en europeisk identitet är att den inte alls behöver skapas, möjligtvis aktiveras. Den finns redan där genom århundraden av gemensam historia, varav i det senaste utkämpats två världskrig. Även om nationellt grundade folk då stod *mot* varandra, har denna gemensamma erfarenhet blivit till ett sammanhållande kitt. I modern tid har Europas fred utvecklats till en fråga om världsdelens (ja, kanske mänsklighetens) överlevnad. Som ibland händer i resonemangsäktenskap kan ur nödvändigheten uppstå en sammanhållning med ”äkta känslor” också mellan folk.

Enligt denna syn erhåller historien också berättelsen om den europeiska civilisationen. Som en gång världens ekonomiska och kulturella centrum uppstod där fundamentala idéer och institutioner, vilka lade grunden till Europas exceptionella framgång och som fortfarande utgör hörnstenarna i *det europeiska* – liberalism, de-

mokrati, mänskliga rättigheter, marknadsekonomi (Jones 1981). Framgången hade förstås sin baksida i imperialistiska strävanden, men även sedan de europeiska staterna givit upp sin expansionism fortlever det europeiska framgångsreceptet i stora delar av världen. Med detta uppstår ytterligare en identitetsskapande mekanism – hotet från yttervärlden, att vilja hävda sig gentemot nya ekonomiska och kulturella kraftcentrum i en tid av allmän globalisering.

Så även om Europa saknar en språkbunden gemenskap kan det hävdas att det finns en historisk och kulturell sådan, till vissa delar kanske också en religiös. Det senare är i alla fall bilden hos vissa utomstående aktörer, som när Turkiet i sina mångåriga ansträngningar att ”passa in” sett sig omsprungna av nya medlemskandidater i Östeuropa och därför i EU sett ”en kristen klubb”, vars agerande riskerar tvinga Turkiet in i den islamiska världen. Möjligen finns det sådana undertoner i den europeiska gemenskapen, till och med artikulerat i vissa tyska kristdemokratiska kretsar, men mer rimligt är att se Turkietets problem som uttryck för att EU värmar liberalismen. Europas historiska religionsstrider har inte lämnat någon annan segrare än religionsfriheten, som tillsammans med andra centrala fri- och rättigheter är ”klubbens” viktigaste medlemskrav och dess folks fundamentala identitetsgrund.

Svaret på vår ursprungliga fråga blir alltså även här ett tveksamt, nej – det är oklart om EU har demokratisk legitimitet när det gäller frågan om det finns ett tillräckligt sammanhållet europeiskt folk. Flera processer är dock igång som steg för steg skapar den nödvändiga sammanhållningen. Under tiden framstår de ha en viktig poäng som invänder mot kraven på en demokratisering av beslutsfattandet på europeisk nivå och hävdar att den demokratiska legitimiteten vad gäller ”styret” (det andra ordledet i ”folkstyret”) istället ska sökas på nationell nivå. Dock måste man vara uppmärksam på vad som är ”hönan” och vad som är ”ägget” här. Är inte demokratin själv en av de viktigaste identitetsskapande mekanismerna? Att invända mot en ytterligare demokratisering av EU med argumentet att dess medborgare ännu inte utgör ett folk skapar i så fall ett moment 22. Detta är en avgörande

fråga som vi får anledning att återkomma till i slutet.

I likhet med den uppdelning vi nyss gjorde vad gäller den juridiska legitimiteten, genom att skilja på den politiska maktens tillkomst och dess utövande, kan den demokratiska legitimiteten betraktas på två sätt. Även om besluten i EU idag fattas under former som brister i de krav som ställs på ett demokratiskt styre, kan de ändå ha en *indirekt* demokratisk sanktion genom att de nationella folken sagt ja till denna ordning i och med att de bifallit det egna landets inträde. För Sveriges del gäller att folkomröstningen 1994 kan tänkas ge denna sanktion. Denna slutsats kan möjligen förstärkas av att väljarna i det ordinarie valet 1998 lade grunden till en förhållandevis integrationsvänlig regering.

Den första och mest självklara invändningen är att folkomröstningens låga valdeltagande sätter frågetecken för folkets egentliga vilja. En annan invändning är att väljarna vid tiden för folkomröstningen inte kunde överblicka de fullständiga konsekvenserna av ett EU-medlemskap och att de beslut som nu fattas på Europainivå därför inte är försvarbara med annat än att ytterligare folkomröstningar tillkommer, åtminstone i mer fundamentala frågor som den gemensamma valutan och ett eventuellt framtida försvarspolitiskt samarbete. Vad gäller valet av en integrationsvänlig regering kan invändningen resas, att den kanske inte valdes just på denna fråga utan genom sin politik på andra områden, särskilt som Europafrågan inte var någon dominerande valfråga i riksdagsvalet 1998. I jämförelse framstår 1999 års val till Europaparlamentet som mer avgörande i detta avseende. Här blev dock resultatet inte entydigt i frågan om svenska folkets inställning till fortsatt integration. Två partier gjorde starka val – folkpartiet och vänsterpartiet – med EU-positivt respektive EU-negativt budskap. Det låga valdeltagandet försvårar tolkningen av valresultatet. I fördelningen av de svenska mandaten i Europaparlamenten blev förändringarna mellan de gamla ja- och nej-sidorna små med en viss förstärkning av de i huvudsak EU-positiva partierna.

Mot invändningarna om vilken demokratisk legitimitet de svenska valen förmått ge EU och dess utveckling kan i sin tur hävdas att Euro-

pafrågan inte skiljer sig från andra frågor. I vanliga val röstar väljarna på partier utan att ens vara på det klara med vilken regering som faller ut av resultatet, ännu mindre hur den framtida regeringen kommer att agera i varje enskild fråga. Ett demokratiskt vals slutgiltiga och fullständiga konsekvenser i olika sakfrågor låter sig aldrig överblickas. Den demokratiska legitimiteten härrör i ett viktigt avseende ur själva valakten, att alla medborgare i ett visst ögonblick under då rådande omständigheter fått möjlighet att i folkomröstning säga ja eller nej till unionen, eller i ordinarie val lägga sin röst på ett visst parti och en viss person. Detta är också svaret till den som hänvisar till det låga valdeltagandet i folkomröstningen. Möjligheten fanns att säga sin mening, även om många valde att inte ta den. Om vi satte punkt här, skulle alltså svaret på vår ursprungliga fråga vara, ja – EU har demokratisk legitimitet genom att folket i nationella demokratiska val sagt sig vilja gå med och fortsatt deltaga i det europeiska samarbetet.

Men är det inte skillnad på frågor och frågor? Naturligtvis! Det nationella självbestämmandet kan inte ses som en fråga vilken som helst. Vilken sanktion ger ett demokratiskt fattat beslut när det gäller inskränkningar i själva demokratin? Detta är en självreferensproblematik med paradoxens kännetecken, demokratin form och innehåll står mot varandra. Demokraten vill å ena sidan att demokratiskt fattade beslut ska respekteras, å andra sidan att demokratin som beslutsform ska överleva. Om det förra riskerar det senare, hur göra då?

Det finns två sätt att smita undan paradoxen. För det första kan det förnekas att det nationella självbestämmandet givits upp i och med EU-medlemskapet, att det bara är fråga om en delegering av makt som vi känner sedan tidigare från områden inom den nationella politiken. För det andra kan den demokratiska legitimiteten i själva inträdesbeslutet ifrågasättas. I det senare fallet hänvisas till en folkvilja bortom valresultaten, bortom deformationerande valkampanjer, som uppfattas bara syfta till att ge eliten det svar de vill ha. Folket är "egentligen" emot EU, trots att de i val sagt sig vara för (ja-sidan hade kunnat använda samma argumentation vid motsatt valresultat i folkomröstningen). Upprepade opini-

onsmätningar som visar på en utbredd EU-skepticism kan tänkas stödja en sådan ståndpunkt. I förlängningen ligger en inställning om att demokratin bara har ett instrumentellt värde, där huvudsaken är att styrelseskicket representerar ett underliggande folkmedvetande – en oberoende, ”äkta” folkvilja bortom valtekniska arrangemang. Liksom den juridiska legitimiteten i sista instans kan anses vara beroende av demokratisk sanktion, skulle alltså den demokratiska legitimiteten enligt detta synsätt också vara beroende av en yttersta hänvisning till något utanför demokratin – något vi kan kalla den *sociologiska*² legitimiteten.

Sociologisk legitimitet

Den tredje länken består av legitimitetsbegreppets sociologiska sidor. Juridik och demokrati kan förvisso också här vara viktiga komponenter, men uttömmar inte detta perspektiv. Allt det som skapar den kollektiva *föreställningen* om en rättfärdig ordning är relevant. Webers klassiska utredning om legitimitet kan tjäna som utgångspunkt.

Weber tänkte sig som bekant tre typer av legitimitet – traditionell, legal-rationell och karismatisk. Den första typen handlar om den ärvda ordningen, den som tas för given och därför egentligen inte behöver rättfärdigas. Den andra typen syftar i huvudsak på vad vi kallat juridisk legitimitet, att beslut fattas enligt förutbestämda och kalkylerbara regler. För det tredje har vi den legitimitet som grundar sig i människors tilltro till ett ledarskap, även om de låtit sig duperas. Särskilt den sista typen visar att Weber inte var ute i ett normativt ärende. Han ville beskriva och förklara människors föreställningar om den politiska makten och dess rättfärdigande. Härigenom har Weber fått klä skott för mycket kritik, ibland just genom en missuppfattning om hans syfte. Vad som dock kan sägas är att Webers utredning mutade in legitimitetsbegreppet och länge trängde undan mer normativa angreppssätt (Weber 1983-1987, Beetham 1991:kap. 1).

Som positiv teori begränsas den sociologiska legitimiteten till att utgöra en beskrivning av människors föreställningar och förklaring till varför de ger stöd till den politiska makten. Inga

synpunkter läggs på vilka motiv människor har annat än att de ska omfatta idéer om en rättfärdig ordning. Legitim är den stat som *uppfattas* vara det, kort och gott.

Ett tänkbart motiv för människor att stödja en politisk ordning är dess förutsättningar för ekonomiskt välstånd. Ekonomisk effektivitet är ett av de vanligast förekommande argumenten för EU. Genom EU-medlemskapet må vi avhända oss en del av vår nationella suveränitet, i gengäld skapas bättre förutsättningar för ett långsiktigt välstånd, hävdas det. En berättigad fråga är om detta avgörande argument inte riskerar att falla ur den begreppsram som bär upp denna framställning. Svar: Inte alls! Den sociologiska legitimitetsgrunden kan visserligen inte reduceras till det ekonomiska argumentet, men omfattar detta argument likväl som varje annat argument folk i allmänhet låter sig övertygas av.

Alternativet vore att tillskriva det ekonomiska argumentet särskild status, dvs. att det ligger ett värde i sig i ekonomisk framgång. Detta har släktskap med den utilitarism som inte ser människor som individer utan bara som bärare av lycka eller lustupplevelser, där vad som ytterst eftersträvas är en kollektiv maximering av dessa värden. Om denna utilitarism har Kymlicka (1988:178-181) uttalat: "...it is best seen as a nonmoral ideal, akin in some ways to an aesthetic ideal." Mot detta ställer Kymlicka en deontologisk utilitarism, där lyckomaximering inte är det primära utan endast utgör *en* konception bland flera (däribland Rawls rättvisepinciper) av vad det innebär att behandla varje enskild människa med "lika hänsyn och respekt" (uttrycket hämtat från Ronald Dworkin). Snarlikt har Sen (1982:366) anklagat rättviseteoretiker som begränsar sig till hur olika resurser (ekonomiska eller andra) fördelas mellan människor för *fetischism*. Det viktiga, menar Sen, är inte resurser i sig utan vad människor gör med dem. (Se också Axberg 1997: kap. 2.)

Poängen här är att det ekonomiska argumentet med fördel inordnas under den sociologiska legitimiteten och inte behöver räddas genom att den alternativa kategorin "konsekvenser" tillförs, som berördes inledningsvis. Hermansson (1996:37) skriver: "Problemet med de flesta konsekvensargument är emellertid att de vilar

på osäker grund. Det är som regel svårt att avgöra om mer demokrati till exempel ger upphov till gynnsamma ekonomiska effekter." Men om man på detta sätt invänder mot EU-medlemskapet, att de ekonomiska konsekvenserna är svåra att förutse, förstärks slutsatsen om det sociologiska legitimitetsbegreppets användbarhet. Ekonomiska konsekvenser må vara var svåra att överblicka, särskilt på lång sikt, men just de förväntningar och förhoppningar människor har om att EU-medlemskapet ska vara bra i detta avseende räcker. Mer än så kräver inte denna variant av sociologisk legitimitet.

Vid sidan om dess positiva utformning — sedan må det vara ekonomiskt välstånd eller något annat människor eftersträvar i sitt stöd till staten — kan den sociologiska legitimiteten också ges en normativ innebörd och jämföras med juridik och demokrati som ett oberoende skäl att rättfärdiga makten. Den juridiska och demokratiska legitimitetsgrunden är i detta perspektiv helt beroende av att vara förankrade i människors föreställningar. Där så inte är fallet, där alltså värden som legalitet och demokrati står i konflikt med folkmedvetandet, där utgör det senare facit till frågan om den politiska makten inte bara anses utan också är försvarbar. Inga andra kriterier än popularitet finns för att avgöra när ett skäl är grund för legitimitet eller inte.

Rousseau (1968:52) formulerade en gång den centrala tanken att politisk makt inte ensamt kan bygga på vapenstyrka och fruktan. Utan en utbredd föreställning om att denna makt också är rättfärdig kan den inte i längden upprätthållas. Den sociologiska legitimiteten är neutral i förhållande till innehållet i denna föreställning. Det må empiriskt vara så att juridiska och demokratiska argument har verkat mest övertygande i modern tid, men det är inte argumenten i sig som är det centrala utan just deras "verkan". Inget annat mått på ett arguments styrka finns än den effekt det har på människors övertygelse. Ett populärt argument är ett effektivt argument, konstaterar den sociologiska legitimitetens positiva teori — dess normativa teori tillägger dessutom att det är ett bra argument (ett giltigt moraliskt skäl). Om det sedan — för att ta ett ytterlighetsexempel — bygger på alla människors lika värde

eller en viss folkgrupps överlägsenhet är ovidkommande.

Det visar sig vid närmare betraktelse att det sociologiska legitimitetsbegreppet i båda tappningarna får problem med att behålla sin självständiga betydelse — det ena (positiva) därför att vetenskap och moral riskerar sammanblandas, det andra (normativa) därför att det vilar på en ohållbar värdeteoretisk grundprincip.

Vi har sagt att begreppet i dess vetenskapliga användning är tänkt att vara ett rent analytiskt begrepp, en etikett att sätta på en politisk ordning efter en undersökning om i vilken omfattning och på vilka grunder ordningen uppfattas som rättfärdig och därför accepteras. Legitimitet handlar här enbart om analytikerns slutsats. Det finns dock svårigheter med att upprätthålla begreppets analytiska användning. Med sina normativa undertoner kan begreppet och dess i förstone vetenskapliga slutsats komma att uppfattas som ytterligare ett skäl att acceptera den politiska makten, åtminstone i ett öppet samhälle där vetenskapen kommunicerar med allmänheten. Begreppet legitimitet står då inte längre för enbart en sammanvägning av de skäl som övertygar folk utan blir ännu ett i raden av tänkbara argument. Människor kan komma att acceptera den rådande ordningen därför att de har vetenskapens ord på att makten är legitim, utan att tänka på att detta egentligen innebär att "makten accepteras därför att makten accepteras". Fortsatta politisk sociologiska analyser kommer därmed att ge samma svar i en självförstärkande process.

Som medveten och uttalad princip är detta dock en fullt rimlig hållning i linje med hur Hobbes tänkte sig trygghet och stabilitet som ett samhälls fundament, även om många kräver mer av en politisk ordning än att det bara är just ordning. Men stabilitet är ett värde på en nivå som kräver att andra värden först "gör jobbet". Om inte makten accepteras av grundläggande moraliska skäl, har argumentet att man ska acceptera ordningen därför att den i allmänhet accepteras ingen bärkraft — det är ett sekundärt argument.

Om vi övergår till den sociologiska legitimitetens normativa teori, är problemet att den inte förmår leverera ett hållbart sådant grundläggande

de moraliskt skäl. Det beror ytterst på att teorin vilar på felaktiga värdeoretiska utgångspunkter. I koncentrat säger teorin att en politisk ordning har legitimitet därför att den uppskattas. Enligt detta synsätt äger det som människor vill ha värde just genom dess efterfrågan, för att tala marknadspråk. Mer rimligt är att mena att det som uppskattas har självständigt värde och just därför efterfrågas. I politiskt språkbruk kan alltså inte makten anses vara legitim därför att den accepteras, snarare accepteras den därför att den anses legitim. Legitimiteten som moraliskt värde måste alltså sökas någon annanstans. Därmed sagt att legitimiteten kräver någon form av normativ standard och inte kan reduceras till att makten gillas.

I denna del av utredningen är alltså svaret på den ursprungliga frågan, att det är tveksamt om EU har sociologisk legitimitet i den positiva meningen. Det råder en utbredd folklig skepsis mot EU-projektet, även om det finns stora variationer mellan medlemsländerna, där stödet för EU är starkare i vissa länder än för nationalstaten i andra. Problemet är hur dessa siffror ska tolkas. I de resultat som presenteras inom ramen för *Eurobarometern* finns flera frågor med relevans för legitimiteten: frågor om stödet för fortsatt integration, om förekomsten av en europeisk identitet, om hur demokratin fungerar. Även om den folkliga skepsisen verkar ha tilltagit sedan början av 1990-talet allteftersom det europeiska samarbetet intensifierats, finns mängder av sedvanliga metodologiska svårigheter i hur resultaten ska förstås (Blondel, Sinnot & Svensson 1998: kap. 3).

Vad gäller den sociologiska legitimitetens normativa teori kan vi helt underkänna den. EU kan varken sägas ha eller sakna legitimitet i den

na mening eftersom teorin vilar på en fundamental missuppfattning om moraliska världens egenskaper.

Den felande länken

Vi började med tre grundläggande typer av legitimitet – juridisk, demokratisk och sociologisk – som svarar mot hur man vanligen tänkt gällande detta lika centrala som problematiska politisk teoretiska begrepp. Ganska snart fann vi att var och en av dessa tolkningar var öppna för ytterligare tolkningar, en del rimligare än andra. Dessa problematiseringar ger ledtrådar till en omformulering av begreppsapparaten, som också kan visa på vad de ursprungliga begreppen eventuellt missar. För att spinna vidare på talet om olika länkar till frågan om EU:s legitimitet undrar vi nu om det kan finnas en *felande* länk. Det handlar inte om att söka nya begrepp, snarare att använda dem vi redan känner från otaliga sammanhang och se var de bör.

En första lika användbar som fundamental distinktion är den vi redan varit inne på, framför allt i avsnittet om den sociologiska legitimiteten, nämligen skillnaden mellan ett *empiriskt* perspektiv och ett *normativt*. En annan elementär distinktion som kan vara klargörande är den mellan *procedur- och substansfrågor*. Det ger oss tabell 1. Den juridiska, demokratiska och sociologiska legitimiteten kan återföras på olika ställen i tabellen, som därmed kan hjälpa till att bena upp dessa begrepp och visa på en blind fläck i deras täckning.

I tabellens kolumnrubriker återfinns för det första den proceduriella legitimiteten, som alltså dels kan bestå av procedurer med befintlig social acceptans som legitimitetsgrund, dels sådana

Tabell 1. Fyra typer av legitimitet.

Legitimitet	Proceduriell		Substantiell	
	Empirisk	Normativ	Empirisk	Normativ
Juridisk	x	x		
Demokratisk	x	x	x	
Sociologisk	(x)		x	

som har en oberoende normativ grund. För det andra finner vi den substantiella legitimiteten, som dels kan vara beslut vars innehåll bärs upp av en folklig förankring, dels beslut som primärt legitimeras genom sitt normativa innehåll.

Den *juridiska* legitimiteten är till sin natur rent proceduriell. Här rättfärdigas en politisk ordning enbart med *hur* besluten kommit till. Den förutsebarhet som rättssäkerhet ger är förstås ett viktigt skäl till varför människor faktiskt accepterar en sådan ordning (proceduriell/empirisk), men det är också ett oberoende skäl (proceduriell/normativ). Att beslut fattats i enlighet med gällande lagar och regler är i sig ett argument för dessa beslut, alldeles oberoende av om besluten accepteras av allmänheten eller inte.

Den *demokratiska* legitimiteten är också primärt proceduriell, men "spiller över" i en substantiell form. Liksom i fallet med den juridiska legitimiteten är sättet ett beslut fattas på här avgörande. Om det fattas i demokratisk ordning är det ett viktigt skäl varför människor faktiskt accepterar beslutet (proceduriell/empirisk), men även där så inte sker utgör en demokratisk beslutsform ett självständigt argument för beslutet ifråga (proceduriell/normativ).

Vid sidan om de proceduriella aspekterna skapar demokratin förutsättningar för att beslutens innehåll också ska accepteras (substantiell/empirisk). Den politiska jämlikheten borgar för att allas intressen i någon mån tillvaratas. Genom att så många människor som möjligt på detta sätt får som de vill, erhåller demokratin stöd också för *vad* som beslutas, inte bara *hur*.

Det senare – att folk får som de vill – är också centralt för en aspekt av den *sociologiska* legitimiteten (substantiell/empirisk), men utan krav på att beslut föregås av en demokratisk procedur. Människors önsknings kan istället tillgodoses genom den ekonomiska marknaden eller genom att en upplyst och välvillig elit på politisk väg ger folk vad de vill ha.

Den proceduriella aspekten av den sociologiska legitimiteten kan helt reduceras till den som omfattas av den juridiska och demokratiska legitimiteten, därav parentesens i tabellen ovan (ett tecken på att begreppen inte är analytiskt oberoende). Inga ytterligare skäl av proceduriellt slag finns som berättigar att tala om den sociologiska

legitimiteten i sådana termer. När dessutom dess normativa anspråk sedan tidigare underkänts, kan intresset för den sociologiska legitimiteten som oberoende kategori koncentreras till typen substantiell/empirisk.

Sammantaget ger tabellen oss beskedet att den juridiska, demokratiska och sociologiska legitimitet vi utgick ifrån täcker upp tre fjärdedelar av det begreppsschema vi ställt upp i detta avsnitt. De lämnar alltså *den substantiella normativa legitimiteten* åt sidan. Är det rimligt att ens tala om en sådan? Kan en politisk makt bäras upp av att innehållet i dess beslut normativt kan rättfärdigas, oberoende av hur besluten fattas och oberoende av om de som lyder under denna makt accepterar besluten (proceduriellt eller substantiellt)?

I litteraturen finns visserligen försök att formulera en "deontologisk legitimitet" – det uttryck som används i Weiler (1997), i Beetham (1998) talas på motsvarande sätt om "normative justifiability". Då har dock uppmärksamheten varit riktad mot den normativa statusen hos demokratis proceduriella egenskaper. Där politikens innehåll uppmärksammas skiljs traditionella fri- och rättigheter från det politiska systemets ekonomiska framgång. Men vissa fri- och rättigheter är direkt demokratirelaterade, alltså förutsättningar för den demokratiska procedurernas funktion, och därmed inte innehållsliga – det Holmes (1995) kallar positiv konstitutionalism till skillnad från negativ. Kvar att behandla som politikens egentliga innehåll står då hur välfärd skapas och fördelas. Hur kan det senare normativt rättfärdiga en politisk ordning? Det ger den befintliga legitimitetsdiskussionen inget svar på.

Det som först väcker tanken är att vända sig till den politiska filosofins etablerade teorier om resursfördelning och hur den rättfärdigas, främst utilitarismen och Rawls rättighetsteori. Problemet är att legitimitetsfrågan då reduceras till att bli en fråga om moraliskt rättfärdigande i allmänhet och därmed fråntar legitimitetsbegreppet dess genuint politiska innebörd. När vi frågar oss om en politisk ordning är legitim förväntar vi oss inte att bli kastade rakt in i moralfilosofins värld. Då hade vi inte formulerat frågan i termer av legitimitet utan i termer av social rättvisa. För

att den politiska filosofins behandling av rättvisa ska vara relevant för legitimitetsfrågan krävs någon form av politisk institutionell koppling. Detta är legitimitetsdiskussionens centrala utmaning. Här finns ett etablerat begrepp med kapacitet att överbrygga den gamla motsättningen mellan det empiriska och det normativa utan att det senare reduceras till det förra.

Demokratin som procedur och normbildare

Ett centralt problem inom den politiska filosofins diskussion om social rättvisa har varit hur människors etablerade solidaritetskänslor och föreställningar om vem man har moraliska skyldigheter mot ska behandlas. Vilken moralisk relevans har dessa? Två i grunden skilda synsätt finns. Enligt det ena påverkar sådana känslor och föreställningar bära vilka praktiska slutsatser om hur och i vilken mån en rättviseteoris fördelningsprinciper kan implementeras. Enligt det andra synsättet berörs inte bara de praktiska konsekvenserna, utan även principernas giltighet. En teori om rättvisa måste härmed utgå från det föregivna och på något sätt inkorporera existerande uppfattningar om vem man är skyldig att hjälpa. Denna motsättning har givits lite olika benämningar, till exempel konstruktivism och kontextualism, och utgör också en viktig del i debatten om liberalism och kommunitarism.

Detta må vara ett centralt tema inom rättviseteorin, men om vi försvarar ett legitimitetsbegrepp med en primärt politisk innebörd, finns inte utrymme för något annat än ett kontextuellt/kommunitärt angreppssätt. Blir inte legitimitetsbegreppet då normativt tandlöst, ett instrument att rättfärdiga det rådande, utan kritisk udd? Inte nödvändigtvis. Demokratin kan anses vara legitimitetsskapande inte bara genom att utgöra en procedur alla bör acceptera därför att det är en "fair compromise", och faktiskt gör så i insikt om att var och ens intressen därigenom tillgodoses på bästa möjliga sätt, utan också genom dess mekanismer för normbildning. Härigenom verkar demokratis grundläggande norm om politisk jämlikhet för att det på sikt uppstår en bredare intressegemenskap än den som först motiverar till att acceptera demokratin

bara som en minsta gemensamma nämnare, en ren förhandlingslösning.

I ett intressant och annorlunda försvar av demokratin har *William N. Nelson* (1980) tänkt i dessa banor. Han underkänner det rent proceduriella försvaret av demokratin med argumentet att demokratiskt fattade beslut inte har någon särskild moralisk status. Istället måste det grundläggande försvaret bygga på att demokratin producerar rättvisa resultat. Måttstocken för vad som är att betrakta som rättvist hämtas dock inte från någon filosofisk teori utan från den politiska praktiken. (Se också Axberg 1997:kap. 4.)

Det proceduriella demokratiförsvaret är upptaget av hur intressen ska vägas samman. Nelsons substantiella försvar riktar istället in sig på demokratin intresseskapande egenskaper. Där det förra koncentrerar sig på beslutsteknik riktar det senare in sig på vad som idealt föregår omröstningstillfället – *en öppen debatt*. Med detta inslag tvingas de politiska aktörerna att hävda generella principer, oavsett vilka underliggande motiv de drivs av. I ett offentligt försvar av den egna ståndpunkten går det inte att hänvisa till egenintresset, åtminstone vinner man inte gehör hos andra på det sättet. Med hjälp av Uppsalastatsvetaren Stefan Björklund (1996:107) kan vi här tala om "normer som strukturellt element i en social situation". Det är inte primärt frågan om normer i psykologisk mening, utan sådana som påtvingas aktörerna av situationens logik. Björklund behandlar Poppers vetenskapsteori, men resonemanget kan överföras till att gälla demokratin.

Med det offentligt försvarbara som grundläggande restriktion kommer den demokratiska processen inte bara skapa beslut, utan också kriterier för goda och rättvisa sådana. Med en hänvisning till Habermas och idéen om människors behov av att undvika kognitiv dissonans, menar Nelson vidare att dessa kriterier kommer att internaliseras av aktörerna, då en offentlig moral inte ständigt kan försvaras utan att påverka den privata moralen. Med beaktande av en initial begränsad basnorm – den politiska jämlikheten – skulle alltså i en demokrati som värnar den offentliga debatten inneboende mekanismer verka för att det på sikt uppstår en mer omfattande vär-

degemenskap och i denna mening gemensam identitet. Härigenom kan motsättningen överbryggas mellan det socialt accepterade och det rättfärdigande som förutsätter att man bortser från partikulära hänsyn.

På detta spektakulära sätt skulle alltså den demokratiska legitimiteten kunna förstås också i termer av en substantiell normativ legitimitet, utan att legitimitetsbegreppet fräntas sin utpräglande politiska innebörd och blir ett rent moralfilosofiskt begrepp. Återstår så att till slut fundera över vilka konsekvenser detta skulle ha för frågan om EU:s legitimitet. Två saker förtjänar att tänkas över mot bakgrund av vad som hittills sagts. Det första rör EU:s institutionella förhållanden, det andra vad som tidigare togs upp som no demos-tesen.

När Amsterdamfördraget utvärderats har de kritiska framhållit bristen på genomgripande institutionella reformer, framför allt att frågan om omröstningsreglerna inte kom till ett avgörande. Framgångarna med att EU-maskineriet i framtiden ska verka med större öppenhet har framställts som blygsamma i jämförelse. Utan att ta ställning till det praktiska värdet av det senare kan ändå sägas att beslutstekniska frågor, enligt det argument som här framförs, inte är viktigare än öppenheten – tvärtom. Kan arbetet för ett mer öppet EU fortsätta och offentligheten nå ända in i maktens centrum, finns förutsättningar för att de beslutstekniska problemen blir mindre akuta. I offentligt ljus kan dagens förhandlingsspel på sikt omvandlas och ge politiken en mer *deliberativ* prägel.

Det förra har direkt relevans för nästa fråga, den om nödvändigheten av ett europeiskt folk för att EU ska kunna demokratiseras. Med det argument som här framförs, om vikten av demokratins krav på öppenhet och debatt och dess identitetsskapande potential, kan det problem no demos-tesen aktualiserar ställas på huvudet. Demokratien behöver inte ett folk för att kunna fungera, människor behöver istället demokratin för att kunna utgöra ett folk. På sikt skapar demokratin själv den gemenskap den behöver.

Mikael Axberg

Noter

* Denna text har skrivits inom ramen för projektet "The 1996 Intergovernmental Conference" i Uppsala under Sverker Gustavssons ledning och med finansiering genom Riksbankens Jubileumsfond.

1. Med "länk" anspelas här på den biologiska evolutionsteorin. Talet om en "felande länk" i legitimitetsfrågan syftar då på det uttryck som Ernst Haeckel, zoolog och naturfilosof, en gång myntade för att klargöra släktskapet mellan apa och människa enligt Darwins lära.

2. "Sociologisk" åsyftar inte här det akademiska sociologiämnet. I sin normativa betydelse används istället begreppet i likhet med Ronald Dworkin (1977).

Referenser

- Axberg, Mikael, 1997. *Rättvisa och demokrati. Om prioriteringar i sjukvården*. Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna genom Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 125. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Beetham, David, 1991. *The Legitimation of Power*. London: Macmillan.
- Beetham, David, 1998. Legitimacy and the European Union, *The Theory of European Constitutional Choice*, Weale, A. & Nentwich, M., eds. London: Macmillan.
- Björklund, Stefan, 1996. *En författning för disputationen*. Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna genom Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 124. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Blondel, J., Sinnott, R. & Svensson, P., 1998. *People and Parliament in the European Union. Participation, Democracy, and Legitimacy*. Oxford: Clarendon Press.
- Christensen, Anna, 1999. Den EG-rättsliga likhetsprincipen versus den europeiska enförsörjarfamiljen, *Europaperspektiv 1999. Årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap*, Bernitz, Gustavsson & Oxelheim, eds. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Dworkin, Ronald, 1977. *Taking Rights Seriously*. London: Docketworth.
- Gustavsson, Agne, 1998. Vad händer med demokratin i Sverige?, *Svenska Dagbladet* 6 maj.
- Gustavsson, Sverker, 1994. EG:s demokratiska legitimitet, SOU 1994:12 (bilagedelen), 117-174.

- Gustavsson, Sverker, 1998. Varför överstat utan demokrati?, *Europaperspektiv 1998. Årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap*, Bemitz, Gustavsson & Oxelheim, eds. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Hermansson, Jörgen, 1996. Om möjligheten att demokratiskt rättfärdiga den ekonomiska och monetära unionen, Bilaga 15 till EMU-utredningen, SOU 1996:158. Stockholm: Fritzes.
- Holmes, Stephen, 1995. *Passions and Constraints. On the Theory of Liberal Democracy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary, 1998. Hur motsättningar skapar gemenskap, *Europaperspektiv 1998. Årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap*, Bemitz, Gustavsson & Oxelheim, eds. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Jones, E.L., 1981. *The European Miracle. Environments, economies, and geopolitics in the history of Europe and Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehning, Percy B. & Weale, Albert, 1997. Citizenship, democracy and justice in the new Europe, *Citizenship, democracy and justice in the new Europe*, Lehning, Percy B. & Weale, Albert, eds. London: Routledge.
- Lundström, Mats, 1998. De demokratiska spelreglerna gäller fortfarande, *Svenska Dagbladet* 4 juni.
- Majone, Giandomenico, 1996. Regulatory legitimacy, *Regulating Europe*, Majone, G., ed. London: Routledge.
- Nelson, William N., 1980. *On Justifying Democracy*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Newman, Michael, 1996. *Democracy, Sovereignty and the European Union*. London: Hurst & Company.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1968. *The Social Contract*. London: Penguin Books.
- Weber, Max, 1983-1987. *Ekonomi och samhälle: förståendesociologins grunder, Vol. 1-3*. Lund: Argos.
- Weiler, J.H.H., 1997. *The Politics of European Treaty Reform. The 1996 Intergovernmental Conference and Beyond*. London: Pinter.
- Wiklund, Ola, 1998. Juridik är att vilja – om gränserna för EG-domstolens tolkningsutrymme, *Europaperspektiv 1998. Årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap*, Bemitz, Gustavsson & Oxelheim, eds. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.

Politisk fantasi: Reflektioner kring en brevväxling mellan Niccolò Machiavelli och Francesco Guicciardini

Vi vet att Machiavellis tankar överträffar det iltasinnade rykte som cirkulerats bland de mindre förtrogna, vilka utan eftertanke tror sig veta att hans namn är synonymt med politik utan själ.¹ För oss är han snarare Niccolò (De Grazia, 1989), en god vän, så modern att vi lätt glömmert bort att det gått fem sekel sedan han fick sin tjänst som sekreterare för den florentinska republiken, år 1498. Ändå vill jag hävda att vi bör bevara Machiavellis aktualitet genom att fokusera på det negativa, hans frånvaro hellre än hans närvaro. Vi bör minnas honom för ett skrivande som alltjämt gör motstånd mot det välbekanta; ty han är inte riktigt som vi, och han var inte riktigt som sin tid.²

Just detta främlingskap är alltjämt en tillgång, för det gör att Machiavelli fortsätter att erbjuda en teori – det vill säga ett språkbruk som skär igenom vardagens naiva förtröstan, och mer realistiskt reflekterar över politikens möjligheter.³ Machiavellis statsmannagärning i mer inskränkt bemärkelse (vad han åstadkom för den florentinska republiken) är ju inte särskilt intressant, när den jämförs med den stil han uppfann. Machiavellis stil var en resurs som tillät honom att sätta sina kunskaper i spel.⁴

För att exponera denna resurs vill jag i det följande framförallt erinra om betydelsen av Niccolò Machiavellis retoriska lurighet, hans fantasi, hans virtuosa förmåga att ta tillvara politikens kontingens.⁵ Min erinran begränsas huvudsakligen till ett långt citat, en översättning av två brev som skrevs av Francesco Guicciardini respektive Machiavelli i maj 1521. Machiavelli besökte då den lilla staden Carpi (Rebhorn 1988: 228-249; Ridolfi 1954: 280-292; Tommasini 1911: 446-448). Innan vi närmar oss denna korrespon-